

שתי שאלותיו של רבי עקיבא

מאת הרב בנציון פירר

א

„אמר רבי עקיבא, שאלתי את רבן גמליאל ואת רבי יהושע באיטליו של עימאום, שהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של רבן גמליאל: הבא על אחותו ועל אחות אביו ועל אחות אמו מהו? חייב אחת על כולן, או חייב על כל אחת ואחת? אמרו לו לא שמענו, אבל שמענו הבא על חמש נשיו נדות בהעלם אחד, שהוא חייב על כל אחת ואחת, ורואין אנו שהדברים קל וחומר (כריתות ט"ו במשנה).
שלשה דיוקים:

(א) למה שאל רבי עקיבא שאלה זו, דוקא את רבן גמליאל ואת רבי יהושע?

(ב) למה שאל את שאלתו, דוקא בהודמנות זו?

(ג) גם אם מקרה הוא, למה לו, לר"ע, לספר לנו באיזו הודמנות הוא שאל את שאלתו?

ניתן לומר כך: שאלת רבי עקיבא, כפי שמתברר, היא על אחותו שהיא גם אחות אביו וגם אחות אמו (בגמרא שם). ואם כן, יש לה מקום לכאורה, רק למי שסובר הולכים אחרי רובו. כי מקרה זה ייתכן רק „ברשיעי בר רשיעי, שבא על אמו והוליד שתי בנות, וחזר ובא על אחת מהן והוליד בן, ובא בנו על אחות אמו, שהיא אחותו שהיא אחות אביו“ (גמרא שם), והרי על אחותו ועל אחות אביו, אין כאן לחייב למי שחושש למיעוט, כי לפיו יש לומר „דילמא לאו אביו הוא“ (ראה חולין יא), ואין היא לא אחותו ולא אחות אביו, אלא אחות אמו בלבד, וממילא שאין לחייבו אלא אחת. כי אבהותו של אדם במקרה, שאינו בעל האשה, קובעים לא על פי מה שהוא והיא אומרים, אלא באחד משני המקרים: (א) „בזונה המיוחדת לו“; (ב) היו חבושין בבית האסורין“ (ראה שו"ע אבן עזר סי' קנ"ט וברמ"א שם). בשני המקרים, אומרים רוב בעילות אחרי הבעל. גם במקרה השני הוא רק משום רוב, כי בלי רוב יש לומר „אין אפוטרופוס לעריות“ (ראה חולין שם). ואם כן, תמוה הדבר שרבי עקיבא שאל שאלה זו, אחרי שהוא חושש למיעוט (ראה בכורות כ).

אולם לאמתו של דבר, יש לומר ששאלה זו תתכן גם למי שחושש למיעוט, כי גם הוא יודה שאם חוקה מסייעת לרוב, הופך המיעוט למיעוט דמיעוט, שאין חוששים לו (ראה יבמות קיט). והדברים עתיקים, ומכיון שכך, גם בשאלה זו, של ר"ע, שאיסור אחות אמו הוא בתוקף ודאי, מחזיקים מאיסור זה לאיסור אחותו ולאיסור אחות אביו, ושוב אין חוששים דילמא לאו אביו הוא.

ברם, דבר זה, אם מתזיקים מאיסור לאיסור או לא, שנוי במחלוקת. יש אומרים, כי אמנם מתזיקים מאיסור לאיסור (ראה רש"י חולין ט ע"א ד"ה בהמה), ויש אומרים אין מתזיקים מאיסור לאיסור (ראה תוספות ביצה כה ע"א ד"ה בתוקת).

ניתן על כן לומר, שגם לר"ע עצמו היה הדבר בגדר ספק וזו בעצם שאלתו. אם נאמר מתזיקים מאיסור לאיסור, אפשר לדרוש, "ערות אחותו גלה" להיב על כל אחת ואחת, באתותו שהיא גם אחות אביו וגם אחות אמו (ראה כריתות שם), או שאין מתזיקים מאיסור לאיסור וממילא, אי אפשר לדרוש כך והכתוב בא לדרשא אחרת.

שאלה זו, אין ר"ע יכול לשאול אצל מי שהולך אחרי רוב. כי גם אם הוא ישיב לו, שחייב על כל אחת ואחת, עדיין יישאר הספק אם גם למי שחושש למיעוט כמותו, הדבר כך. שאלה זו, הוא צריך לשאול אצל מי שסובר כמוהו וחושש למיעוט.

את רבן גמליאל הוא יכול לשאול שאלה זו. כי "רבן גמליאל ובית דינו נמנו על שחיטת כותי ואסרוה" (חולין ה). ורבן גמליאל זה הוא רבן גמליאל דיבנה (ראה שם תוספות ד"ה ר"ג). ולמה אסרוה? משום ד"כרבי מאיר סבירא להו דחייש למיעוט" (גמרא שם ו) אולם ר"ג לא אמר במפורש, שהוא חושש למיעוט (ראה תוספות הנ"ל). מוטב על כן לשאול אותו שאלה זו, אחרי שר"ע יהיה בטוח, שאמנם דעתו של ר"ג כדעתו וגם הוא חושש למיעוט. באה ההזדמנות והוכיחה לר"ע, למעלה מכל ספק, כי אמנם דעתו של ר"ג כדעתו בנדון החשש למיעוט. ר"ע פגש את ר"ג ואת ר"י שהלכו ליקח בהמה באיטליז של עימאום. מה זה איטליז? "שוק" (רש"י שם). ומה הלכו ליקח? דוק, בהמה ולא בשר. הם לא הלכו לתנות בה מוכרים בשר שחוטא, אלא הלכו לשוק לקנות בהמה חיה. אמנם, גם בשוק זה אפשר לקנות בשר (ראה רש"י חולין צא ע"ב ד"ה איטליז), אבל הם הלכו לקנות בהמה ולא בשר. למה לו לר"ג לקנות בהמה חיה? כי הוא חושש למיעוט, ובבהמה שחוטא יש לחוש, "שמא במקום נקב קא שחיט", שמוזה למד רב אשי "דאמרינן זיל בתר רובא" (ראה חולין יא). אבל אם הוא קונה בהמה חיה, יכול הוא לבדוק אם ניקב הוושט לפני השחיטה, כי לגבי נקב יש לוושט בדיקה מבחוץ, וגם מי שחושש למיעוט, יכול לאכול בשר על ידי בדיקה זו (ראה תוספות חולין כת ד"ה אתא, שכתבו כך בשם הר"ר אלחנן). ר"ג לא סמך איפוא על אחרים, כי אולי הם אינם חוששים למיעוט ואינם בודקים, ולכן קנה בהמה חיה. שעה זו היתה על כן שעת כושר לרבי עקיבא לשאול ממנו את שאלתו.

ולמה שאל ר"ע את שאלתו גם את רבי יהושע? הרי רבי יהושע הולך אחרי רוב (ראה בכורות שם), ואם כן מה התועלת בתשובתו לר"ע החושש למיעוט?

אלא אם נתלווה רבי יהושע לר"ג בקניה זו של הבהמה, משמע שגם דעתו של ר"י היא שיש לקנות בהמה, חיה ולא בשר. לכאורה יש לשאול, למה גם הוא חושש, "שמא במקום נקב קשחיט", הרי הוא הולך אחרי רוב? אלא שגם רבי יהושע מודה שאומרים, סמוך מיעוט לחזקה" נגד הרוב ובמקרה זה חושש גם הוא למיעוט (ראה תוספות בכורות שם, סה' חלב), וכל, "בהמה בתוקת איסור עומדת עד שיודע לך במה נשחטה" (חולין ט) וחזקה זו מסייעת למיעוט של נקב בוושט, ממילא שגם לר"י יהושע חוששים בזה למיעוט (ראה חדושי הלכות למהרש"א בכורות שם). ומה טיבה של חזקה זו? הוזה אומר חזקה אבר מן החי ומתזיקים מאיסור לאיסור (לשיטת רש"י חולין שם כנ"ל).

ומכיון שכך, יש תועלת בתשובת רבי יהושע גם לר"ע. כי אם נכון הוא שמחזיקים מאיסור לאיסור, יכול גם ר"ע החושש למיעוט, שלא כרבי יהושע, לקבל תשובת רבי יהושע, בענין אחותו שהיא גם אחות אביו וגם אחות אמו, כי גם אם ר"ע חושש למיעוט, ואפילו אין חזקה מסייעת לו, ואפשר על כן לומר, "דילמא לאו אביו הוא" ואין כאן לא איסור אחותו ולא איסור אחות אביו כנ"ל — אף על פי כן, כיון שיש כאן חזקת איסור של אחות אמו, מחזיקים מאיסור זה לאיסור אחותו ולאיסור אחות אביו, וחזקה זו המסייעת לרוב הופכת את המיעוט למיעוט דמיעוט, שאין חוששים לו.

אמנם יכול אתה לשאול, אם כן איך הוכיח ר"ע ממעשהו של ר"ג, שהוא חושש תמיד למיעוט? אולי גם הוא סובר כרבי יהושע שאינו חושש למיעוט בלי חזקה המסייעת לו? יש לומר שלגבי נדון שאלתו של ר"ע, אין זה משנה כלל וכלל, כי גם אם כך הדבר, יש תועלת בתשובתו לגבי ר"ע, באותה מידה שיש תועלת בתשובתו של רבי יהושע כנ"ל. אלא, שאליבא דאמת, חושש רבן גמליאל למיעוט גם בלי חזקה מסייעת, כרבי מאיר, וכנ"ל.

ב

"אמר רבי עקיבא שאלתי את רבן גמליאל ואת רבי יהושע באיטליו של עימאום שהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של רבן גמליאל, כתיב (בראשית ל"ב) ויזרח לו השמש. וכי שמש לו לבדו זרחה והלא לכל העולם זרחה?" (חולין צ"א).
שלשת הדיוקים שרשמנו ביחס לשאלתו הקודמת של רבי עקיבא, יש לדייק גם ביחס לשאלה זו, ויש גם להוסיף עליהם:

(א) מה הקשר בין שתי השאלות האלה?

(ב) למה על שאלה זו לא השיבו ר"ג ור"י כל תשובה, ואילו על השאלה האחרת הם השיבו?

אמנם, לפי מה שכתבנו למעלה, שרבן גמליאל ורבי יהושע הלכו ליקח בהמה חיה ולא בשר, נוכל ליישב כל הדיוקים גם ביחס לשאלה שלפניו. והנה: להוביל בהמה בשוק, אין זה לפי כבודם של תלמידי חכמים. ראייה לדבר: "תנו רבנן והתעלמת פעמים שאתה מתעלם וכי כיצד? וכי או שהיה זקן ואינה לפי כבודו וכי אמר רבה הכישה חייב בה. אבוי הוה יתיב קמיה דרבה חזא להנך עיזי דקיימו, שקל קלא ושדא בהו, אמר ליה איחייבת בהו קום אהדריהו" (בבא מציעא ל). ושם לא יכול להיות ה"א"ינו לפי כבודו" בגלל זקנה. כי אבוי היה בהרבה צעיר מרבה, ורבה בחן את אבוי ואת רבא כשהיו קטנים מאד אם יודעים למי מברכים, וכשידעו, אמר עליהם? "בוצין בוצין מקטפיה ידיע" (ראה ברכות מ"ח ותוספות שם ד"ה אבוי). והרי כל שנותיו של רבה היו רק ארבעים במקספר (ראה יבמות ק"ה). ואם כן היה אבוי בחיי רבה צעיר מאד. אלא שה"אינו לפי כבודו" במקרה זה של אבוי הוא בגלל היותו חכם, ואם כך, לכאורה, יש לתמוה על רבן גמליאל ורבי יהושע, שהלכו ליקח בהמה בשוק ולהוליכה ברשות הרבים עד לביתו של ר"ג. אלא כבר נפסקה הלכה "רב שמחל על כבודו, כבודו מחול" (ראה קדושין ל"ב). ואף-על-פי, שרבן גמליאל היה נשיא, הרי נפסקה כבר הלכה שגם "נשיא שמחל על כבודו, כבודו מחול" (גמרא שם) כשראה ר"ע שר"ג, ההולך לקנות בהמה למשתה בנו, מצרף אליו את רבי יהושע, הניח

שר"ג עושה כך, מפני שהוא סבור, שגם אם „רב שמחל על כבודו, כבודו מחול“, הרי „נשיא שמחל על כבודו, אין כבודו מחול“ (כדעתו של רב אשי שם לפי לשון ראשון), לכן הוא שאל את שאלתו על „ויורח לו השמש“. הוא לא שאל את השאלה מפני שלא ידע את התשובה עליה, אלא אדרבה, הוא שאל את השאלה מפני שידע את התשובה עליה. כי מהי התשובה? „אמר ר' יצחק שמש הבאה בעבורו וזחה בעבורו דכתיב (בראשית כח) ויצא יעקב מבאר-שבע וילך חרנה, וכתיב ויפגע במקום (דהיינו בית-אל, דאכתי לא מטי להרן — רש"י שם). כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ואני לא התפללתי, כד יהיב דעתיה למיהדר קפצה ליה ארעא, מיד ויפגע במקום. כד צלי בעי למיהדר, אמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה, מיד בא השמש“ (חולין שם). מתשובה זו יש להוכיח שנשיא שמחל על כבודו, כבודו מחול. כי בשעה שדנו בענין נשיא שמחל על כבודו וביקשו הוכחות שכבודו מחול“, אמר להם רבי צדוק: עד מתי אתם מניחים כבודו של מקום ואתם עוסקים בכבוד הבריות. הקב"ה משיב רוחות ומעלה נשיאים ומוריד מטר ומצמיח אדמה ועורך שולחן. לפני כל אחד ואחד ואנו לא יהא רבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו?“ (קדושין שם). וכמו שיש להוכיח, שנשיא שמחל על כבודו, כבודו מחול, מזה שהקב"ה עורך שלחן לפני כל אחד ואחד, כך יש להוכיח דבר זה עצמו, מזה שהקב"ה עושה כמה דברים, כדי להציע מקום ללינת לילה בשביל יעקב בבית מלונו. לשם כך הוא מקצר הדרכים ומשקיע את השמש קודם זמנה. ואם כך הדבר, אין ר"ג זקוק לר"י בקניית הבהמה למשתה בנו. זו היתה שאלתו של ר"ע. רבן גמליאל ורבי יהושע, לא השיבו לו כל תשובה על שאלה זו, כי הם הבינו את הרמו שבשאלה וידעו, שגם ר"ע יודע את התשובה ורק משום כך הוא שואל שאלה זו דוקא.

יש סימן לדבר, שאמנם קיבלו רבן גמליאל ורבי יהושע דעתו של ר"ע בנדון, וגם הם סבורים, שגם נשיא שמחל על כבודו, כבודו מחול. כי על אותו משתה עצמו של בנו של רבן גמליאל מסופר: „מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי צדוק שהיו מסובין בבית משתה בנו של רבן גמליאל, והיה ר"ג עומד ומשקה עליהם. נתן הכוס לר' אליעזר ולא נטלו. נתנו לר' יהושע וקיבלו. אמר ר' אליעזר מה זה יהושע אנו יושבים ורבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו? אמר ליה מצינו גדול ממנו ששימש. אברהם גדול הדור היה וכתיב בו והוא עומד עליהם וכו' ואנו לא יהא רבן גמליאל עומד ומשקה עלינו“ (קדושין שם). הרי שרבי יהושע אומר, שנשיא שמחל על כבודו, כבודו מחול. וגם רבן גמליאל עצמו סבור כך. כי אילולא כן לא היה עומד ומשקה עליהם (ראה בחידושי אגדות למהרש"א שם שכתב כן לגבי אברהם).

ואם תאמר, למה לא אמר רבי יהושע לרבי אליעזר את ההוכחה מהקב"ה, כמו שאמר רבי צדוק וכמו שגם רמו ר"ע בשאלתו? יש לומר, שחס על כבודו של רבן גמליאל ולא רצה להזכיר שבגלל הוכחה זו מהקב"ה, נאלץ רבן גמליאל לשנות דעתו בענין זה ולהודות לרבי עקיבא בנדון. חיפש רבי יהושע ומצא הוכחה אחרת לדבר, שאינה דומה לזו שעליה רמו ר"ע בשאלתו.